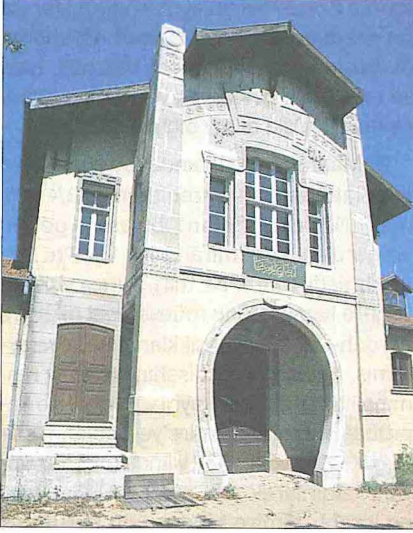

Yıldız Sarayı İstabl-ı Âmiresi ve at nalı şeklindeki kapısı

ahır, yanı başında arpa ambarı, mutfak ve imalathânenin varlığı dikkati çekmektedir (Ünsal, *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I [1963], s. 169). Behcet Ünsal'a göre ilk yapının 1853'te, ilâvelerinin ise 1861-1875 yılları arasında yapıldığı sanılmaktadır (a.g.e., II, 60). Dolmabahçe Sarayı İstabl-ı Âmiresi, Dolmabahçe Ayaspaşa arasının tanzimi sırasında tamamen yıkılmış, yerine günümüzdeki İnönü Stadyumu yapılmıştır. Buradaki istabl 500 hayvan alacak şekilde iki devrede inşa edilmiş bir bina idi.

Beylerbeyi Sarayı'nın istablı da saray arazisinin güneyindeki düzlükte inşa edilmiştir. Havuzun Boğaziçi Köprüsü ayağı tarafında saray atlarının bakımı için yapılmış, tavanında renkli armalarla hayvan tasvirleri bulunan ve türünün en zengin örneğini yansıtan Ahır Köşkü bulunmaktadır.

Adını II. Abdülhamid'in çok sevdiği atı Ferhan'dan alan Yıldız Sarayı'nın istablı kuzeyinde dış bahçe sınırları içindedir. 1903 yılında bugünkü şeklini almış olan yapının ortasında ve iki ucunda hayvanların bakımıyla meşgul görevliler için özel mekânlar vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, MD, nr. 3, s. 75; nr. 4, s. 3 vd.; nr. 5, s. 305, 414, 430, 491, 510, 517, 551, 624, 653; nr. 6, s. 232, 557, 609; nr. 12, s. 355, 356; nr. 90 (İstanbul 1993), s. 207, 381; BA, HH, nr. 23966, 24052 ve melfûfları, 23147, 25587, 31750, 33572,

33572-A, 53519; BA, Ali Emîrî-II. Mustafa, nr. 1495, 7906, 8314, 11260, 13477, 13905; BA, İbnülemin-Saray, nr. 2206, 2287, 2818; BA, İbnülemin-Hatt-ı Hümayun, nr. 117, 189; BA, KK, Saray-Has Ahur, nr. 7178-7223, 7235, 7250; BA, Cevdet-Saray (Has Ahur'la ilgili belgeler); BA, MAD, nr. 8204, 8686; TSMA, nr. E 2110/2, E 9466; *İstabl-ı Âmire Kanunnâmesi*, TSMK, Revan, nr. 1935, vr. 40^a-43^b; *İstabl-ı Âmire Nizamnâmesi*, İÜ Ktp., TY, nr. 8914; Selânikî, *Târih* (İpsirli), tür.yer.; Ayn Ali, *Kavânîn-i Âl-i Osman*, s. 96; Koçi Bey, *Risâle* (Aksüt), s. 94; Hezârfen, *Telhisü'l-beğân*, vr. 42^a-43^a; *Kitâb-ı Müstetâb* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1974, s. 6, 14; *Kitâbü Mesâlihi'l-müslimîn ve menâfi'i'l-mü'minîn* (nşr. Yaşar Yücel, *Osmanlı Devlet Teşkilâtına Dair Kaynaklar* içinde), Ankara 1980, s. 27, 86, 103-104; *Defterdar San Mehmed Paşa, Zübde-i Vekâyât* (nşr. Abdülkadir Özcan), Ankara 1995, s. 22, 64, 66, 77, 287, 363, 430, 605, 752, 828; *Eyyûbi Efendi Kanunnâmesi* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1994, s. 33, 38; Abdi Paşa, *Kanunnâme* (MTM, I/1 [1331] içinde), s. 520, 526, 532, 538; Derviş Mustafa, *Lehibü'l-ukalâ fi fikri'l-gurabâ: 1782 Yılı Yangınları* (nşr. Hüsamettin Aksu), İstanbul 1994, vr. 17^a; Şem'dânizâde, *Mürî't-tevârih* (Aktepe), I, 127, 134, 150; II/A, s. 9, 15, 76; II/B, s. 117-118; III, 7, 39; Vâsıf, *Târih* (İlgürel), s. 231, 286, 300; D'Ohsson, *Tableau général*, VII, 16-18; *Teşrifât-ı Kadîme*, tür.yer.; Atâ Bey, *Târih*, I, 164, 290, 307-308; Lutfî, *Târih*, I, 124; IV, 164; V, 32-33, 100; IX, 53, 62, 114; X, 17, 29, 87; XI, 117; XII, 13, 107; *Sicill-i Osmânî*, IV, 732-736; Uzunçarşılı, *Medhal*, s. 37, 306, 317, 337-338; a.mlf., *Saray Teşkilâtı*, s. 488-510; a.mlf., "Mirâhûr", *İA*, VIII, 347-350; Sedad H. Eldem - Feridun Akozan, *Topkapı Sarayı*, İstanbul 1982, s. 17, 66, 72-73; Abdülhay el-Kettânî, *et-Te'râtübü'l-idâriyye* (Özel), II, 90 vd.; Ramazan Şeşen, *Salâhad-din Devrinde Eyyûbiler Devleti*, İstanbul 1983, s. 109; J. B. Tavernier, *Topkapı Sarayında Yaşam* (trc. Perran Üstündağ), İstanbul 1984, s. 62; *Osmanlı Padişah Fermanları: Imperial Ottoman Fermans* (haz. Ayşegül Nadir), London 1986, s. 86; Sertoğlu, *Tarih Lugatı*, s. 139 vd., 161-162, 282; Metin Sözen, *Devletin Evi Saray*, İstanbul 1990, s. 193; *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kılavuzu*, Ankara 1992, s. 580; İhsan Yücel, "Yıldız Sarayı İstabl-ı Âmire-i Ferhan Binalarının Restorasyonu ve Yeniden Yapılanmaları", *Millî Saraylar 1994/1995*, İstanbul 1996, s. 128, 136 vd.; Abdurrahman Şeref, "Topkapı Sarayı Hümayunu", *TOEM*, I/6 (1910), s. 339-340; Ahmed Refik, "Fatih Devrine Ait Vesikalar", a.e., VIII/49 (1919), s. 20-23; Behçet Ünsal, "Topkapı Sarayı Arşivinde Bulunan Mimari Planlar Üzerine", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, I, İstanbul 1963, s. 169; a.mlf., "İstanbul'un İmanı ve Eski Eser Kaybı", a.e., II (1969), s. 57-59; Abdülkadir Özcan, "Fatih'in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizâm-ı Âlem İçinde Kardeş Katli Meselesi", *TD*, sy. 33 (1982), s. 32; Pakalın, II, 7-8, 541-542; III, 605; F. Viré v.dğr., "İstabl", *Eİ²* (Fr.), IV, 223-229; Dihhudâ, *Luğatnâme*, IV, 2754; Afife Batur, "Beylerbeyi Sarayı", *DBİst.A*, II, 210; a.mlf., "Yıldız Sarayı", a.e., VII, 525-527; Doğan Kuban, "Topkapı Sarayı", a.e., VII, 286.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

İSTİFÂ

(bk. TASFİYE).

İSTİLÂHÂT-ı EDEBİYYE

(اصطلاحات ادبيه)

Muallim Nâci'nin

(1850-1893)

edebiyat terimlerini

örnekleriyle açıklayan eseri.

Belâgatla ilgili olarak Tanzimat dönemi kadar yazılmış kitaplar plan ve muhteva bakımından, hatta çok defa örnekleriyle klasik Arap belâgat kitaplarını taklit etmiştir. Tanzimat'tan sonra edebiyat alanındaki değişiklik bu tür eserlerde de kendini göstermeye başlamış. Süleyman Paşa'nın *Mebâni'l-inşâ* adlı eseriyle (I-II, İstanbul 1288-1289) klasik belâgat meseleleri ve Batı kaynaklı retorik anlayışı uyumlu hâle getirilmeye çalışılmıştır. Bundan sonra Ahmed Cevdet Paşa'nın, yine klasik Arap belâgatı çerçevesinde kalmakla beraber Osmanlı Türkçesi'ne uygulama açısından yeni bir çığır açan *Belâgat-ı Osmâniyye*'siyle (İstanbul 1298) Recâizâde Mahmud Ekrem'in hemen tamamıyla Batılı retorik anlayışını Türk edebiyatına uygulayan *Ta'lim-i Edebiyyât*'ı (İstanbul 1296), konunun eski ve yeni telakkisi şeklinde iki yönde gelişmesine yol açmıştır. Muallim Nâci'nin *İstîlâhât-ı Edebiyye*'si bu iki anlayış arasında kalan bir edebiyat sözlüğü denemesidir.

Alfabetik veya herhangi sistematik bir tasnifi olmayan *İstîlâhât-ı Edebiyye*, fihristine göre 184 madde başlığı ihtiva eder. Kitap metni içindeki ana başlıklar veya alt başlıklar dikkate alındığında bu sayı daha az veya daha çok olabilir. Maddelelerin hacmi arasında da bir tutarlılık yoktur. Birkaç satır içinde açıklanan kavramlar yanında ayrıntılı alt bölümleri ve bol örnekleriyle kafiye bahsine elli altı sayfa ayrılmıştır. Eserle ilgili değerlendirmelerin çoğunda belirtilmiş olan bu dağınıklık, onun Muallim Nâci'nin verdiği ders notlarından derlenmiş olmasıyla açıklanabilir. Nitekim kitabın daha önce *Mecmûa-i Muallim*'de yayımlanan bazı konularının baş tarafında "Mekteb-i Sultânî derslerinden" kaydı bulunmaktadır.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "eski belâgatın bizde en iyi eseri" şeklindeki değerlendirmesine rağmen *İstîlâhât-ı Edebiyye* sadece eski belâgat çerçevesinde yazılmış bir kitap değildir. Eserde klasik belâ-

gat kitaplarına göre beyân ve meânî bahisleri hemen hiç bulunmamakta, sadece bedî ilmîne ait terimler yer almaktadır. Buna karşılık belâgat kitaplarında rastlanmayan klasik nazım şekilleri örnekleriyle beraber kırk sayfayı bulan bir hacmi işgal etmektedir.

İstîlâhât-ı Edebiyye, ağırlıklı olarak bir divan edebiyatı sözlüğü olmakla beraber örneklerinin çoğunu çağdaşlarından, hatta Batılı yazar ve şairlerden seçmesiyle de eski belâgat kitaplarından ayrılır. “Şiir” maddesinde nazım ve şiir kavramlarının birbirinden ayrılması ve nesir halinde de şiir bulunabileceği düşüncesine yer verilmesi eserin dönemin yeniliklerine kapalı olmadığını göstermektedir.

İstîlâhât-ı Edebiyye’nin özellikle eski nesrin kuralları hakkında getirdiği tenkitler de dikkati çekmektedir. “İ’tilâf”, “Ha-zîf”, “Haşiv”, “Vasil-Fasil” gibi maddelerde bu anlayışla yazılan metinlerin eksiklikleri ve kusurları üzerinde durulmaktadır. Böylece Veysî, Nergisî, Âsım, Naîmâ ve Âkîf Paşa’dan alınan metinlerin değerlendirilmeleri ve tenkitleri, *İstîlâhât-ı Edebiyye*’nin bazı araştırmacıların sandığı gibi tamamıyla klasik belâgata bağlı olmadığını ortaya koymaktadır. Ayrıca Muallim Nâci’nin kitabının baş tarafına koyduğu “İhtar” da, “Bu istîlâhâta dair verdiğim izahat edebiyât-ı Türkiye’-nin şimdiki haline ve istikbâline göredir. Öteden beri Arap veya Fars tarz-ı edebisini aynen kabul etmek fikrine iştirak edenlerden değilim” demesi, onun döneminin yenilik hareketlerine daha millî bir çerçevede yaklaşma arzusunu göstermektedir.

Eserin son sayfasında yer alan “birinci cildin nihayeti” ibaresinden konunun devam edeceği anlaşılıyorsa da kitabın di-

ğer cildi veya ciltleri yazılamamıştır. Daha önce üç basımı gerçekleştirilen *İstîlâhât-ı Edebiyye* (İstanbul 1307, 1307, 1314) biri Alemdar Yalçın – Abdülkadir Hayber (Ankara, ts., tenkidi için bk. Divlekçi, sy. 40, s. 99-101), diğeri M. A. Yekta Saraç (İstanbul 1996) tarafından olmak üzere iki defa da yeni harflerle basılmış, her iki baskıda da maddeler alfabetik sıraya konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *İstîlâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307; a.e.: *İstîlâhât-ı Edebiyye: Edebiyat Terimleri* (haz. Alemdar Yalçın – Abdülkadir Hayber), Ankara, ts. (Akabe), hazırlayanların önsözü, s. 5-7; a.e.: *Edebiyat Terimleri: İstîlâhât-ı Edebiyye* (haz. Mehmet Ali Yekta Saraç), İstanbul 1996, hazırlayanın önsözü, s. 3-5; İbrahim Necmi [Dilmen], *Târîh-i Edebiyyât Dersleri*, İstanbul 1338, II, 262-263; İsmail Habib [Sevük], *Türk Teceddüd Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1340/1924, s. 391; İsmail Hikmet [Ertaylan], *Türk Edebiyatı Tarihi*, Bakü 1925, II, 564; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, I, 610; Banarlı, *RTET*, II, 988-989; Celâl Tarakçı, *Muallim Nâci Efendi Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki*, Samsun 1994, bk. İndeks; Kâzım Yetiş, *Talim-i Edebiyat’ın Retorik ve Edebiyat Nazariyatı Sahasında Getirdiği Yenilikler*, Ankara 1996, s. 601-602; a.mlf., “Belâgat [Türk Edebiyatı]”, *DİA*, V, 384-386; Erdoğan Erbay, *Eskiler Yeniler: Tanzimat ve Servet-i Fünun Neslinin Divan Edebiyatına Bakışı*, Erzurum 1997, s. 52-54, 304-305; Mehmet Kaplan, “İki Retorik Kitabı”, *Çağlayan*, III/ 23, İstanbul (Antalya), 1943, s. 4; Celâleddin Divlekçi, “İstîlâhât-ı Edebiyye’deki Arapça Beyitlerin Tercümesine Dair Gecikmiş Bir Tenkit”, *İlim ve Sanat*, sy. 40, İstanbul 1996, s. 99-101; Fevziye Abdullah [Tansel], “Naci”, *İA*, IX, 19.

M. A. YEKTA SARAÇ

İSTİLÂHÂT-I FİKHİYYE KÂMÛSU

(bk. HUKÛK-I İSLÂMİYYE
ve İSTİLÂHÂT-I FİKHİYYE KÂMÛSU).

İSTİLÂHÂT-I
İLMİYYE ENCÜMENİ
Batı kaynaklı terimlere
Türkçe karşılıklar bulmak üzere
1913 yılında
İstanbul’da kurulan cemiyet.

İslâm dünyasında ilim dili başlangıcından itibaren Arapça olduğundan bu kültür dairesi içinde yüzyıllar boyunca ortaya konulan ilmi eserler genellikle bu dille kaleme alınmış, böylece ilim terimleri de Arapça olarak belirlenmiştir. Ancak Osmanlı Devleti’nin Tanzimat’tan sonra Batı dünyası ile daha ciddi şekilde gelişmeye başlayan temasları çerçevesinde başta Fransızca’dan olmak üzere diğer Batı dillerinden birtakım kelime, kavram ve terimler zamanla Türk diline girmeye başlamıştır.

Nâmık Kemal’in 1866 yılında *Tasvîr-i Efkâr* gazetesinde yayımlanan “Lisân-ı Osmânî’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şâmilidir” adlı makalesinde, Türk edebiyatının yenileşmesi konusunda ileri sürdüğü fikirlerden biri de Türk dilinin bir sözlüğünün yapılması ve bu sözlükte özellikle Batı dillerinden Türkçe’ye giren ilmi ve teknik terimlerin gösterilmesi gerektiği hususudur. Aynı yıllarda Ali Suâvi’nin de bu konuda yazdığı makalelerde ve *Kâmûs’ul-ulûm ve’l-maârif* adıyla yayımlamaya başladığı ansiklopedide milletlerarası ilim terimlerinin Batı dillerinden aynen alınması taraftarı olduğu dikkati çekmektedir. Kamuoyunda bu görüşler tartışılırken 1900’de Dârülfünun’un dördüncü defa açılıp öğretime başlamasıyla birlikte özellikle müfredat “felsefe takımı” adı altında konulan dersler dolayısıyla, bu derslerde karşılaşılan Fransızca terimlere Türkçe karşılıklar araştırılıp bulunması konusu yeniden gündeme gelir. Bu mesele başta Rıza Tevfik, Abdullah Cevdet ve *Felsefe Mecmuası* ile Teceddüd-i İlmî ve Felsefî Kütüphanesi’nin kurucusu Bahâ Tevfik olmak üzere Ziya Gökalp ve Subhi Edhem gibi devrin bir kısım aydınlarını da ciddi biçimde meşgul eder. Rıza Tevfik’in 1896 yılından başlayarak çeşitli makalelerinde kullandığı Fransızca terimlerin parantez içinde Türkçe karşılıklarını da göstermesi, Bahâ Tevfik’in *Felsefe Mecmuası*’nda “Felsefe Kamusu” adı altında doğrudan doğruya felsefe terimleri için bazı karşılıklar bulup telif etmesi, ve Abdullah Cevdet’in terimler konusunda *İctihad* dergisinde yaptığı bir anket bu yoldaki çabaların ifadesidir.

